

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pöli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20 kr., za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 17. aprila 1861.

GOVOR

gospoda dr. Lovro Toman-a v deželni zboru
8. aprila.

Stvarnik v rokah derži osodo narodov.

Čeravno so poti tamotne, po katerih jim je hoditi, in okoljšine jim nemile, je vendar vsem imenitna naloga, da dosežejo, kolikor je mogoče, najvišjo omiko v veliki družini človeštva.

Vsevladni Rim je vkoval v verige našega naroda sine, namerjal jim vzeti najdragocenejše blago: svobodo, bogočastje, jezik in njih lastni namen, al umakniti se mora, ko prihrumé barbarske čete, in poplavijo omiko, ki jo je vcepil Rimljan bil Slovencom. Podajajo si sirovi narodi žezlo železno iz roke v roko in serkajo kerv in mozeg narodu, da ga presune strah in obup. Tako ostane poslednjič pleme germansko gospodar temu narodu, ki se je bil naselil ob romantičnem bregu jadranskem, da bi dosegel namen svoj.

Tisuč let že spava naš narod v ptuji oblasti, ktera je zatiranje narodnih šeg in navad in jezika čislala kakor pravico.

Toda prirojene ste temu narodu stalnost in upornost, tako, da se je ohranil brez puntov do dôbe, ko iz spanja se dramijo narodi, vladarji in vlade spoznavajo samostalnost in pravice narodske in obvezujejo s pripravnimi postavami pretekle stare zmote in rane.

Pervikrat pošlje po volji našega premilostljivega gospoda in cesarja narod slovenski na Krajskem svoje svobodno voljene sine v ta slovesni in važni zbor, da blagor dežele in države posvetujejo vestno in umno.

Gospodje! Močno bije na zbujeno serce moje spomin preteklosti, in mogočno me kliče govoriti namesto tistih, ki so v teku stoletij pod gomilami zaspali, da dokazem namesto njih, da je krivo le pomanjkanje narodskih pravic, ne pa narodna nezmožnost, da naš narod ni prispel do tolike omike, kakor narodi drugi. (Živio! in Bravo!) Dobro sprevidim, kako važna da je ura sedanja; in to le edino si želim, če kdaj vsaj zdaj prepričati z močjo govora in naštetimi pripomočke, ki bi utemeljili znovega blagor naroda.

Gospodje! Mirno sem prevdarjal zadeve in želje njegove; iskal sem pripomočkov, kako da bi narod dosegel svoj cilj; in to me navdaja, da stopim serčno pred Vas in besedujem za večne pravice naroda. (Bravo! Bravo!)

Jezik znači in ohrani posebnosti vsacega naroda; on je trak, ki veže otroke enacega rodú; posoda je, ktera čutljeje in misli, znanje in iskanje, pridobljeno in zaželjeno ohranjuje; jezik oživlja in razširja vse to; jezik in le jezik kaže stopnjo omike.

Najvažniša in prva terjatev vsacega naroda je, da vživa izobraženost in omiko. Pa izobraženost se rodi iz omike jezikove; prva narodna postava je tedaj omika jezika.

Dokler se jeziku ne prilasti toliko omike, da je splošni pripomoček dušni, s katerim si naroda sleherni člen zamore prilastiti, kolikor si želi človeškega znanja, — dokler si posamesni členi omike in vednosti iščejo v ptujih jezikih,

toliko časa je znanje „monopol“, toliko časa se ne more govoriti o narodni omiki.

Občna je objektivna resnica; pa vsaki posebni narod jo le tedaj spozná in si prisvoji, ako mu se v lastnem jeziku razumljiva naznanja.

Narodno življenje giblje se v družini, v šoli, v tem, kar se tiče cerkve ali države, in sploh v vseh javnih razmerah.

Da napredovanje ni enostransko, ampak občno, da se narodne moči razcvetó in obrodé sad, mora temelj narodnega življenja, jezik njegov, veljati v družini, v šoli, v cerkvi, v uradnih, v vsakdanjem življenji.

Kdor to tají, tají namen in poklic naroda.

Poklic naroda pa je izobraženost in blagostanje.

Omika nas vodi in pripelje do blagostanja telesnega. Vse, česar človek gledé potreb dušnih in telesnih želí, vse mu podarijo in zagotovijo omika, umetnost, znanstvo, obertnija in kmetijstvo.

Terjatev narodnih pravic ni le prazna sanjarija, kakor se poljubi nekterim sovražnikom naroda in vsega narodnega početja govoriti; ne, ne! terjatev ta je podlaga duševnega in telesnega blagra, in izvira iz rodoljubja čistega.

Blagostanje materialno vsacega naroda je odvisno od omike in omika od veljavnosti jezika. Blagostanje in omika ste naroda namen in poklic: tedaj mora tudi biti postava državna, da se lika jezik in narod veljá.

Jezik je tudi pervina in podlaga, ki budí narodne občutke v narodu; da je to resnica, so nam priča narodi vleslavni Gerki in Rimljani, in izobraženi narodi v dôbi novejši.

Kaj je narod brez narodnosti?

Nič družega, kot mlačna, nečversta in letargična tropa in truma sužnjakov, ki zgubivši svojo narodnost se ne morejo povzdigniti do višje zavesti in se celó ob času hude sile in stiske ne nadušijo toliko, da bi rešili domovino in z domovino sebe.

Država, kteri je mar za ohranjenje lastno, mora skrbeti, da se narodi razvijajo in razvijavši se krepijo tudi njo.

Vsaki narod ima pravico do omike; ta pravica natorna izvira iz lastnega bitja naroda.

Kakor vsak drug narod je rojen tudi narod slovenski za blagor in omiko; narod slovenski živi, in njegovo veljavo pričajo postave, ki so nas poklicale v skupščino današnjo. Da! vreden je res narod slovenski tega priznanja, ker pokazal je, da je dovelj zmožen in da ima dovelj kreposti v sebi, ker se je vbrnil ptuji sili do dneva današnjega. Zadovoljno in ponosno se ozeramo zatorej v pretekle čase te rastlike slovanske in zvestega naroda Avstrije, ker slavne njegove dela nekdanje so nam porok veselejše prihodnosti.

Mnogo stoletij stal je narod naš z družimi brati lipe jugoslovanske in z hrabrimi Madžari na meji in varoval ter ohranil omiko zapadnih dežel napada kervolokih Orientalov; — zdaj tudi njemu bije ura svobode na serce; hití si prilastiti omiko in izobraženost, prizadeva si prisvojiti vede in blagostanje, da postane narod, kterege ime bo pred svetom ponos. (Živio!)

Kar je dozdej Slovencom omike doletelo, vso so mu poklonili le nekteri možje iskreni in domoljubni, ki so ko zlate zvezde v tamni noči prisvetili in zbudili narod iz spanja ter ga rešili tamote. Zdej je beseda našega gospoda in cesarja dala svobodo in samostalnost; bi li bilo prav, da bi mi priderževali svojemu narodu pripomočke za omiko?!

Prokletba bi nas zadela, ako se ne primemo te prilležitosti krepko, utemeljiti samostalnost Slovincov in ž njo njih omiko in blagostanje.

Vsemu temu podlaga je pravica jezika in njega krepki razvitek — tisučletna sila ni nas ponemčila; ostali smo Slovenci, in vse take skušnje bi bile še več kot sila in sužnost; bile bi moritev naroda. (Živio!)

Nikarte govoriti, da bi to edinost države, državljansko svobodo in nemško dozdej čislano omiko utopilo!

Tacega nasprotja se ne plašim; odgovorim mu naravnost. Obstanek in bitje Avstrije sta odvisna od nature narodov, iz katerih obstoj; ker pa ti niso enaki, treba, da se posebnost vsacega naroda spozná in poterdi. To je naravno; kar je naravno, ostane, nenaravno pa zgine, če si tudi s pomočjo nenavadnih sredstev nekaj časa ohrani življenje. Mnogoličnost narodov ni pogubivna in razrušivna moč, če si oni le ohranijo svojo posebnost in vsem narodom predrage svetinje: svobodo in blagostanje. Narodnost ne razruši držav, ker tudi narod, ki je bil v teku stoletij v oblasti mnogih držav, doseže namen svoj, ako so najblažjo mu lastino: samostalnost, svobodo in blagor poterjevale. V tem pravilu se ujemata obstoj držav in razvitek narodov.

Če je v Evropi država, ki bi svobodno gibanje narodnosti mirno zveršiti premogla, je to le Avstrija, ki ima pod svojim krilom vse evropske narode, in ki jih drugači združiti ne more, kakor da jim dodeli in jim poterdi samostalnost, svobodo in blagostanje. To je vez, ki jih druží v truplo edino. Če bo tako osnovano, se bo Avstrija kot potrebna moč v Evropi čislala, in samo v tem zmislu se zamore govoriti o „centralizaciji“ Avstrije.

Ako iz središča države se bote svoboda in blagostanje, enake oživljajočim žarkom, razlivale različnim narodom njenim, se more ta združba narodov še čedalje množiti; nasproti pa se bode na mejah življenje zgubilo in narod za narodom odpadel (živio!)

Država obstoječa iz enega samega naroda ima lažjo nalogo, memo druge, ki druží več narodov. Bolj ko je bitje države mnogoverstno, toliko mnogoverstniša je naloga in nje ravnava.

Radi priznamo, da se mora ohraniti Avstrija, ako želimo srečo njenih narodov in osobito naroda slovenskega; določno in serdno zavernemo vsako očitjanje o seperaciji; določno in serdno overžemo vsako podtiko, da iščemo sreče v novi podonavski državi (Bravo!) Verujemo namreč, da so podeljene postave podlaga, ki pot pripravlja za dosego samostalnosti tudi našemu narodu, in ni nas volja, da pridemo pod gospodstvo družega naroda, ko nam je komaj sladka nada prisijala, da smo po postavi rešeni sile tisučletnega ponemčevanja. (Živio!)

Za celoto Avstrije ni nevarnost, ako se upravičijo mnogoverstni narodi; nevarnost ji le žuga, ako se stiskajo.

Pa priznanje narodnosti tudi nobenemu državljani svobode ne kalí, zakaj narodnost ni družega nič kot svoboda narodna (Bravo! Živio!)

Osvobodila se je najpervo oseba; osvobodil se je potem podložnik, in zdej narod. V državi prosti ni naroda zatiranega, in kdor brani pravice svojega naroda, terja državljansko svobodo od konca do kraja.

Če Nemci nam, ki dozdej nismo imeli enacih pravic, zavidajo ravnopravnost ali rekó, da gledé ravnopravnosti smo jim v napotje, so oni reč slabo razumeli in se le motijo. V tem, ko smo mi brez pravic bili, so nas pustili oni zad, gledé samostalnega razvitka, in to jim je pripomoglo, da jim ni treba, boriti se za narodnost, temuč da se pote-

gujejo samo za svobodo državljansko. Ako se ta opira na samostalnost naroda, smo na pravem potu in nemške brate naj ne skerbi, da jim bomo, poganjaje se za narodnost svojo, uničili njihovo svobodo. (Bravo!) Ne vem, zakaj da Nemci v Avstrii mislijo, da drugi po številu močnejši narodi še niso godni za svobodo, ker ravno gibanje narodnosti je napeljalo svobodno in času primerno osnovo cele države.

Kakor drugi narodi avstrijski, naši bratje, tako hrepnimo tudi mi po svobodni ustavi, ktera bi koristila državi in nam ohranila našo narodnost. — Kako nek more prizadetje po narodni svobodi zapustiti okrožje svobode?!

Kar se pa tiče nevarnosti, ki kakor nekteri mislijo, iz obveljave narodnosti slovenske preti omiki, to je prazno kakor uno.

Res je in nihče ne tají, da smo večidel svoje odreje in omike sprejeli v nemškem jeziku; pa napčno bi bilo, ako bi kdo terdil, da smo Nemcom za to še več kakor samo hvalo dolžni, in da jim gré tudi za naprej politično gospodstvo; saj smo se podvizali iz zapuščine Gerkov in Rimljanov še krepkejšo omiko si pridobiti; al nje pokriva zemlja; ž njimi se ne moremo več politično združiti.

Pa še drug uzrok nas zagovarja; če je tudi nemščina omiko in oliko razširjala, se ta udomačila ni; ostala je „monopol“ male peščice. Ako bi bili pa vživali omiko v lastnem jeziku, bi bili gotovo dospeli na stopnjo višjo, in gotovo bi bila omika bolj splošna, ker bi bila vpeljana po poti naravni. (Bravo! Živio!) Spoštovali in čislali bomo tudi v prihodnje nemški jezik, kakor bomo spoštovali in poterjevali tudi družim bratom njih pravice, kakor tudi verujemo, da je sloga in vzajemnost med vsimi avstrijskimi narodi potrebna; le zedinjene moči vseh narodov bodo napravile državi stanovitno podlago, na ktero se ima postaviti novo poslopje. (Živio! Bravo!)

Gotovo je, da omika in blagostanje slovenskega naroda neobhodno tirjate priznanje slovenskega jezika v vseh zadevah vsakdanjega življenja. Ker je to gotovo, mora prvi zbor od naroda našega izvoljenih poslancov te pravice očitno izreči; priznati mora, da slovenski narod sprejme svobodno ustavo ravno tako kot vsak drug, da se oprósti verig, ki so ga dosihmal oklepale, kot vsak drug. Resnica mora biti, da se vsak more poslužiti volitne pravice, da tisti, kdor nemškega ne razume in je zvoljen v deželni zbor, more in ima pravico govoriti v svojem maternem jeziku.

Ker je vse ravnanje očitno, je treba rabiti jezik domači. Kakošna očitnost bi bila pač to, ako bi Krajnec ne mogel priti v deželni zbor krajski! (Živio! Živio!)

Al ker je krivda preteklosti, da več prečastitih gospodov poslancov domačega jezika celo nič ne razume ali saj ne tako, da bi mogli v zboru slovenski govoriti, odjenjamo toliko, da se nobenemu krivice ne zgodi in se zedinimo in sprijaznimo vsi v priznanji pravila ravnopravnosti.

Snidili smo se, da se posvetujemo o blagru dežele; k temu je naj pred treba porazumljenja. (Živio!) Zategavoljo terjam, da se prizná, in tudi upam, da mi bo slavno društvo poterdilo, naj po pravnem načelu bode jezik narodni tudi opravični jezik v zboru; al do odločenega časa naj se rabi nemški, vsak naj se pa prostovoljno svojega maternega jezika posluži, ako drugač ne more. Ne terjam, da bi se sploh v slovenskem jeziku govorilo. Jez sem se tega jezika v dnevih preteklih navadil, znam ga morda govoriti, pa ga ne bom govoril, ako ne bom primoran, in tako tudi vsi, ki so z menoj enega serca. Gospodje! veljavnost slovenskega jezika je že po državnem pravu priznana in sicer v diplomu, ki nam bo, kakor nam je prečastiti deželni predstojnik obljubil, došlo iz rok presvitlega cesarja v slovenskem jeziku, in bode spravljeno v deželnem arhivu kot podlaga našega sedanjega bitja. Priznavši slovenski jezik postavimo pervo podslombo omiki narodni, podpiramo vlado, spoštujemo voljo našega cesarja, in dopolnimo, kar nam sve-

tuje vest. Tako se bo jeziku našemu hipoma pot odperla krog in krog; rodoljubni možje bodo eden za drugim gradiva donášali za omiko in blagor naroda, in spolnilo se bode prerokovanje neumerlega pesnika našega:

„Vremena bodo Krajncem se zjasnile,
Jim milše zvezde kakor zdaj sijale.“

(Živio, živijo!)

Sadjoreja, gojzdi, murboreja in marsikaj družega na Gorenškem.

Ko je lani neki popotnik začel popisovati „velike kebre“ po Gorenškem, sem radovedno pričakoval, kdaj da bo do Gorij prikoračil in kaj da bo od njih povedal. Pravo! prav dobro jo je pisavec zadel; namreč on Gorjanov ni ravno hvalil, pa jih tudi ni preveč grajal. — Res, kebrov se tudi v Gorjah ne manjka; toda, ako se Gorjani drugim seljanom primerjajo, so oni v sadjorejstvu, v obdelovanji polja in gmajne veliko več storili kot drugi. Pridi, prijatel, v jeseni, in ako nam ljubi Bog blagoslovi zopet drevesa z obilnim sadom, se boš lahko sam prepričal, koliko žlahnega sadja imajo Gorjani, — in smem ti zaterditi, da vsak gospodar ti bo rad pripustil, da pokusiš ta ali uni sad ali ga še celo v žep vtakneš; vidil boš, da Gorjani niso taki vmazanci, kakor si jih nekteri mislijo. — Tudi tiste svojeglavneže, ki zmiraj terdijo, da se gmajne ne dajo lahko v rodovitno polje spreobrniti, in menijo celo, da jim neobdelana zemlja več dobička donáša kakor obdelana, v spomladi v Gorje povabim, in z veseljem vas bom v take kraje peljal, kjer je pred 5 ali 10 leti ternje rastlo; vidili in prepričali se bote, da dobra volja in pridne rokó zamorejo v kratkem tudi pusto zemljo spremeniti v najlepše njive.

Kebri, o kterih sem že od začetka omenil, da se jih tudi v Gorjah ne manjka, le po gojzdihostno drevje prav požrešno objedajo; al teh kebrov ne bom popisoval, ker ne vem, ali bi s kebre ali kebrovci deržal; saj, ako kteremu kebru rečem, zakaj da tako požrešno gojzde do kostí objedajo, me hitro zaverne in pravi, da je to smertni greh, kebre sami dobro vemo; toda ako pokluke sami ne oberamo, pa kebrovci ptuje kebre skupej našenejo, ki še vse hujše zobé v drevje zasajajo kot mi; toraj je bolj prav, da pečenko, dokler je je kaj, sami domači kebre povžijemo, kakor da bi jo ptuji povžili! — Tudi tistih vélikih kebrov, ki so pred 5 leti v šolsko drevesnico priferfrali, in nam v eni noči pozobali več tavžent drevesc, ne bom danes popisoval, ker jih po imenu dobro ne poznam, — in ko bi jih tudi vjel in spoznal, bi jih ne hotel na bucko nabosti in gosp. Šmidu v Šiško poslati; zakaj poboljšali so se in nič več drevesc ne objedajo; zato bom raje povedal, kaj da je naše kebre k poboljšanju pripeljalo, da nič več sadnih drevesnic ne objedajo; namreč potem, ko so nam tisti véliki kebre drevesnico pozobali, so naš častiti gosp. fajmošter v pridigi te kebre tako grajali, in škodo, ki so jo storili, tako živo popisovali, da so menda vsi keršeni kebre sklenili, se z zobmi sadnih drevesc nikdar več ne dotakniti. Ta pridiga g. fajmoštra pa ni le poboljšala kebrov, ampak je bila vsem poslušavcom v velik prid, ker jim je dala pravi zapopadek od drevesnic. Ko smo pred 7 leti v Gorjah s šolarji drevesnico napravljali in peške sejali, so se nam marsikteri, sicer pametni ljudje posmehovali, pa nekteri so se še celo hudovali in rekli, da bi bilo bolj prav, ako bi se ta prostor, ki je bil za drevesnico odmenjen, raje za kaj bolj koristnega porabil; — menili so namreč, da je to le otročarija!

Toda — hvala Bogu — zdaj je pri nas vse drugače: več posestnikov mi je že reklo, da dajo radi prostor zastonj, ako hočem zopet drevesnico napraviti; toda ker eno malo že imamo, namreč toliko, da se morejo učenci v sadjorejstvu podučevati, se ne mislim s tem bolj ukvarjati, kakor mi je dolžnost, ker naša mladina ima zdaj že sama po sebi za to veselje; toraj sem sklenil, se raji vprihodnje murbne reje lotiti; zakaj prepričal sem se, da je zemlja

in lega naših gričov, posebno Višelnice in Homa prav dobra za murbo.

H koncu danes le še to-le pristavim: Veliko koristnega bi se dalo vpeljati na Gorenškem, ako bi ne deržali taki možje, ki imajo v tem kaj govoriti, pod pazdih rok! Res za svoj žep še vsak kaj dela, le za splošni prid — kar je pa vendar vsakega človeka sveta dolžnost — nam je vse premalo mar!

Jaka.

Gospodarska skušnja.

(Razloček med dobrimi in slabimi židnimi jajčki). V francozkem časniku „Comp. rend.“ je neki svilorejec povedal, kako se dajo dobri ali slabi židni jajčki razločiti, namreč tako-le: Daj jajčka kuhati v vodi, in vidil bodeš, da dobre jajčica dobijo barvo španjskega bezga (temno-lilá); jajčica vseh družih barv so slabe.

Še nekaj o nekdanji Krajni.

Med zemljopisi starega časa so tudi bukve, ki so jih še le sedanji čas začeli bolj čislati, ki so res tudi važne za začetek srednjih časov; je namreč svetopis Ravenskega neimenovanca (Ravennatis anonymi cosmographia). Ni bilo lahko dobiti teh bukev, ker stari natisi so se le še v kaki redki bukvarnici hranili; nov natis je prišel zopet lansko leto v Berlinu na dan. Iz dr. Kandlerjevih naznanil mi je bilo jasno, da omenjeni ravenski pisatelj tudi o krajnski zemlji govori; radovednost me je že davno pomikala za tem, ker pisatelj je živel v sedmem stoletji, bi tedaj utegnil neznane reči odkriti.

Tega ravenskega neimenovanca tedaj sem vendar dobil v roke, in koliko sem našel v njem o naši Krajni?

Po njegovi besedi je sedanja dolenska stran spadala k Valeriji, ktera dežela je bila po cesarji Dioklecijanu izločena iz gornje in doljne Panonije, in je obsegala zemljo med Dravo in Savo; po družih pisateljih se je le doljni del te zemlje štel za Valerijo, gornji pa za Savijo. V teh krajih Ravenčan imenuje kraje, ki so znani iz rimskih popisov, samo da jih precej spremenjeno piše. Tako se bere Sicce namesti Siscia, Sisek; Romula, pri Mokricah; Nomidunum, namesti Noviodunum, pod Kerškim; Crupium namesti Crucium, pod Škocijanom; Praetorium Latobicorum pri Trebnem pa je izpušen; dalje se bere Acerbo namesti Acervo, pri Zatičini; Atamina pa namesti Aemona, pri Ljubljani.

Potem pa Ravenčan piše dalje:

„Poleg te Valerije pa leži dežela, ki se imenuje Karneola (Carneola), ki se je stari čas tudi Julskoplaninska (Alpis Juliana) imenovala. To deželo karnsko (Carnech patriam) so tisti modroslovci kot Valerijo popisali; o tej karnski deželi sem bral, da so bile nekatere mesta, zmed kterih hočem nekatere naznaniti; so namreč: Carnium, Scoldium, Ripplium, Ris, Planta, Clemidium, Sedo. Dalje so po dolini te dežele mesta, namreč: Seution, Patiuma, Sorbam, Eperunto, Precona, Lebra, Ambito Barneo, Paris, Elebra, Ecuno, Selunto, Poreston, Artara, Ranio, Rinubio, Benela, Cliena. Na verhu hribov te dežele berem, da je jezero; tudi ima ta dežela razne reke, med drugimi je reka, ki se imenuje Kerka (Corcac).“

Na drugem mestu še piše ta Ravenčan:

„Italija pa se končuje, ko ima za mejo visoke hribe, ktere nekteri imenujejo Titanske. Ti hribje segajo do galijanskega morja, ne deleč od mesta Vigintimilia; in ti hribje ločijo dežele Septimano in Italijo, Burgundijo in Italijo, Mavrijane in Italijo, Recijane, ki so zdaj pod Bavarci, in Italijo, Korotance (Carontanos) in Italijo, deželo karnsko (patriam Carnium) in Italijo; ta karnski verh (jugum Carnium) so stari imenovali julsko planino. Ti hribje končujejo Italijo, in dohajajo na drugi strani do jadranskega morja, ne deleč od mesta Tarsatika v Liburnii.“